

CAPUT VIII.

Unde verum aut falsum.

XV. A. RECTE dicis, sed quid male concesserim, non plane video : nisi forte id recte dici falsum, quod habeat aliquam verisimilitudinem, cum prorsus mihi nihil aliud dignum falsi nomine occurrat : et rursus tamen cogor fateri eo falsa vocari quæ vocantur, quo a veris differunt. Ex quo conficitur eam ipsam dissimilitudinem causam esse falsitatis. Itaque conturbor; non enim mihi facile quidquam venit in mentem, quod contrariis causis gignatur. R. Quid si hoc unum est in rerum natura genus, et solum quod ita sit? An ignoras cum per animalium innumerabilia genera cucurreris, solum crocodilum inveniri, qui superiorem in mandendo partem moveat, præsertim cum pene reperiri nihil quæat ita cuique rei simile, ut non in aliquo etiam dissimile sit? A. Video quidem ista, sed cum considero illud quod falsum vocamus, et simile aliquid habere veri et dissimile, ex qua potius parte meruerit falsi nomen, non valeo discernere. Si enim ex eo quod dissimile est, dixero, nihil erit quod non falsum dici possit : nihil enim est, quod non alicui rei dissimile sit, quam veram esse concedimus. Item si dixero eo quod simile est, falsum appellandum, non solum ova illa reclamabunt quæ vera eo ipso sunt quo simillima, sed etiam sic non effugiam eum, qui me coëgerit falsa esse omnia confiteri, quod omnia sibi ex aliqua parte similia esse negare non possum. Sed fac me non metuere illud respondere, simi-

litudinem ac dissimilitudinem simul efficere, ut aliquid falsum recte nominetur, quam mihi evadendi viam dabis? Instabitur enim nihilominus ut omnia falsa esse renuntiem, quippe omnia sibimet, ut supra dictum est, et similia quadam ex parte, et dissimilia reperiuntur. Restaret ut nihil aliud falsum esse dicerem, nisi quod aliter se haberet atque videretur, ni vererem illa tot monstra, quæ me dudum enavigasse arbitrabar. Nam eo rursus repellor vertigine inopinata, ut verum id esse dicam, quod ita se habet ut videtur. Ex quo confit sine cognitore nihil verum esse posse : ubi mihi naufragium in scopulis occultissimis formidandum est, qui veri sunt etiamsi nesciantur. Aut si verum esse id quod est dixero, falsum non esse uspiam concludetur quo vis repugnante. Itaque redeunt illi æstus, nec quidquam tanta patientia morarum tuarum processisse me video.

CAPUT IX.

Quid falsum, quid fallax et quid mendax.

XVI. R. ATTENDE potius, nam nullo modo in animum inducam frustra nos auxilium divinum implorasse. Video enim tentatis quantum potuimus omnibus rebus, non remansisse quod fallum jure dicatur, nisi quod aut se fingit esse quod non est, aut omnino esse tendit et non est. Sed illud superius falsi genus, vel fallax etiam, vel mendax est. Nam fallax id recte dicitur, quod habet quemdam fallendi appetitum, qui sine anima intelligi non potest, sed partim ratione fit, partim natura; ratione, in anima-

libus rationalibus, ut in homine, natura in bestiis, tanquam in vulpecula. Illud autem quod mendax voco, a mentientibus fit. Qui hoc differunt a fallacibus, quod omnis fallax appetit fallere: non autem omnis vult fallere, qui mentitur: nam et mimi et comœdiæ et multa poëmata mendaciorum plena sunt, delectandi potius quam fallendi voluntate, et omnes fere qui jocantur, mentiuntur. Sed fallax vel fallens is recte dicitur, cujus negotium est ut quisque fallatur. Illi autem qui non id agunt ut decipiant, sed tamen aliquid fingunt, vel mendaces tantum, vel si ne hoc quidem, mentientes tamen vocari nemo ambigit: nisi quid habes adversus ista quod dicas.

XVII. A. Perge, quæso: nunc enim fortasse, de falsis non falsa docere cœpisti: sed jam illud genus expecto quale sit quod dixisti: Esse tendit, et non est. R. Quidni expectes? Eadem illa sunt, quorum multa supra memoravimus. Annon tibi videtur imago tua de speculo quasi tu ipse velle esse, sed ideo esse falsa, quod non est? A. Valde hoc videtur. R. Quid omnis pictura vel cujuscemodi simulacrum, et id genus omnia opificum, nonne illud esse contendunt, ad cujus quidque similitudinem factum est? A. Prorsus adducor. R. Jam ea quibus vel dormientes vel furentes falluntur, concedis, ut opinor, in eo esse genere. A. Et nulla magis: nam ulla magis tendunt talia esse, qualia vel vigilantes vel sani cernunt; et eo tamen falsa sunt, quo id quod tendunt, esse non possunt. R. Quid jam de turrium motu, vel de merso remo, vel de umbris corporum plura dicam? Planum est, ut arbitror, ex hac regula esse metienda. A. Planissimum. R. Taceo de cæteris sensibus, nam nemo considerans non hoc inveniet, falsum appellari in rebus ipsis quas sentimus, quod esse aliquid tendit et non est.

CAPUT X.

Quædam eo vera quo falsa.

XVIII. A. RECTE dicis: sed miror cur ab hoc genere tibi secernenda illa poëmata et joca visa sunt, cæteræque fallaciæ. R. Quia scilicet aliud est falsum esse velle, aliud verum esse non posse. Itaque ipsa opera hominum velut comœdias aut tragœdias aut mimos, et id genus alia possumus operibus pictorum fictorumque conjungere. Tam enim verus esse pictus homo non potest, quamvis in speciem hominis tendat, quam illa quæ scripta sunt in libris Comicoꝝ. Neque enim falsa esse volunt, aut ullo appetitu suo falsa sunt, sed quadam necessitate quantum fingentis arbitrium sequi potuerunt. At vero in scena Roscius voluntate falsa Hecuba erat, natura verus homo; sed illa voluntate etiam verus tragœdus, eo videlicet quo implebat institutum: falsus autem Priamus, eo quod Priamum assimilabat, sed ipse non erat. Ex quo jam nascitur quiddam mirabile, quod tamen ita se habere nemo ambigit. A. Quidnam id est? Quid putas? nisi hæc omnia inde esse in quibusdam vera, unde in quibusdam falsa sunt, et ad suum verum hoc solum eis prodesse, quod ad aliud falsa sunt? Unde ad id quod esse, aut volunt aut debent, nullo modo perveniunt, si falsa esse fugiunt. Quo pacto enim iste quem commemoravi, verus tragœdus esset, si nollet esse falsus Hector, falsa Andromache, falsus Hercules, et alia innumera? Aut unde vera pictura esset si falsus equus non esset? Unde in speculo vera ho-

minis imago, si non falsus homo? Quare si quibusdam ut verum aliquid sint, prodest ut sint aliquid falsum, cur tantopere falsitates formidamus, et pro magno bono appetimus veritatem? A. Nescio, et multum miror, nisi quia in exemplis istis nihil imitatione dignum video. Non enim tanquam histriones aut de speculis quæque relucentia aut tanquam Myronis buculæ ex ære, ita etiam nos ut in nostro quodam habitu verissimus, ad alienum habitum adumbrati atque assimilati, et ob hoc falsi esse debemus, sed illud verum quærere, quod non quasi bifronte ratione sibi que adversanti, ut ex aliqua parte verum sit, ex aliqua falsum sit. R. Magna et divina quædam requiris. Quæ tamen si invenerimus, nonne fatebimur his ipsam confici, et quasi conflari veritatem, a qua denominatur omne quod verum quoquo modo nominatur? A. Non invitus assentior.

~~~~~

CAPUT XI.

Disciplinarum veritas. — Fabula quid. Quid sit grammatica.

XIX. R. Quid tibi ergo videtur: Disciplina disputandi vera-ne an falsa est? A. Quis dubitet veram? Sed vera est etiam grammatica. R. Ita-ne ut illa? A. Non video quid sit vero verius. R. Illud profecto quod nihil falsi habet: quod intuens paulo ante offendebare ex iis rebus, quæ nescio quomodo nisi falsæ essent, veræ esse non possent. An ignoras omnia illa fabulosa et aperte falsa ad grammaticam pertinere? A. Non ignoro istud quidem,

sed, ut opinor, non per grammaticam falsa sunt, sed per eam qualiacumque sunt, demonstrantur. Siquidem est fabula compositum ad utilitatem delectationemve mendacium. Est autem grammatica vocis articulatæ custos et moderatrix disciplina: cujus professionis necessitate cogitur humanæ linguæ omnia etiam figmenta colligere, quæ memoriæ litterisque mandata sunt, non falsa faciens, sed de his veram quamdam docens asserensque rationem. R. Recte sane: nihil nunc curo, utrum abs te ista bene definita atque distincta sint: sed illud quæro utrum hoc ita esse ipsa grammatica, an vero illa disciplina disputationis ostendat? A. Non nego vim peritiamque definiendi, qua nunc ego ista separare conatus sum, disputationis arti tribui.

XX. R. Quid ipsa grammatica, nonne si vera est, eo vera est quo disciplina est? disciplina enim a discendo dicta est. Nemo autem quæ didicit ac tenet, nescire dici potest, et nemo scit falsa. Omnis ergo vera est disciplina. A. Non video quidem quid in ista ratiuncula temere concedatur. Movet me tamen ne per istam cuiquam videatur etiam illas fabulas veras esse; nam et has discimus et temus. R. Numquidnam magister noster nolebat nos credere quæ docebat, et nosse? A. Imo vehementer ut nossemus instabat. R. Numquid aliquando institit ut Dædalum volasse crederemus? A. Hoc quidem nunquam. Sed plane nisi teneremus fabulam, vix nos posse aliquid manibus tenere faciebat. R. Tu ergo negas verum esse quod ista fabula sit, et quod ita sit Dædalus diffamatus? A. Hoc non nego verum esse. R. Non negas ergo te didicisse verum cum ista didiceris. Nam si volasse Dædalum verum est, et hoc pueri pro ficta fabula acciperent atque redderent, eo ipso falsa retinerent, quo vera essent illa quæ redderent. Hinc enim extitit illud quod superius miraba-

mur, de volatu Dædali veram fabulam esse non potuisse, nisi Dædalum volasse falsum esset. A. Jam teneo istud, sed quid ex eo proficiamus expecto. R. Quid nisi non esse falsam illam rationem, qua collegimus disciplinam, nisi vera doceat, disciplinam esse non posse? A. Et hoc quid ad rem? R. Quia volo dicas mihi, unde sit disciplina grammatica: inde enim vera est, unde disciplina est. A. Nescio quid tibi respondeam. R. Nonne tibi videtur, si nihil in ea definitum esset, et nihil in genera et partes distributum atque distinctum, eam nullo modo disciplinam esse potuisse? A. Jam intelligo quid dicas, nec ulla mihi occurrit cujusvis facies disciplinæ, in qua non definitiones ac divisiones et ratiocinationes, dum quid quidque sit declaratur, dum sine confusione partium sua cuique redduntur, dum nihil prætermittitur proprium, nihil annumeratur alienum, totum hoc ipsum quo disciplina dicitur egerint. R. Ergo et totum ipsum quo vera dicitur. A. Video consequi.

XXI. R. Responde nunc quæ disciplina contineat definitionum, divisionum, partitionumque rationes. A. Jam superius dictum est, hæc disputandi regulis contineri. R. grammatica igitur eadem arte creata est, ut disciplina, et ut vera esset, quæ est abs te superius a falsitate defensa. quod non de una grammatica mihi licet concludere, sed prorsus de omnibus disciplinis. Nam dixisti, vereque dixisti, nullam disciplinam tibi occurrere, in qua non definiendi jus atque distribuendi idipsum ut disciplina sit, fecerit. At si eo veræ sunt, quo sunt disciplinæ, negabitne quispiam, veritatem ipsam esse per quam omnes veræ sunt disciplinæ? A. Prope est omnino ut assentiar. Sed illud me movet, quod etiam rationem disputandi inter easdem disciplinas numeramus. Quare illam potius existimo esse veritatem, qua et ista ipsa ratio vera est. R. Optime

omnino ac vigilantissime. Sed non negas, ut opinor, eo veram esse quo disciplina est. A. Imo idipsum est quod me movet. Adverti enim etiam ipsam disciplinam esse, et ob hoc veram dici. R. Quid ergo? Istam putas aliter disciplinam esse potuisse, nisi omnia in ea definita essent et distributa? A. Nihil aliud habeo quod dicam. R. At si ad eam pertinet hoc officium, per se ipsam disciplina vera est. Quisquam-ne igitur mirum putabit, si ea quæ vera sunt omnia, per se ipsa et in se ipsa vera sit veritas? A. Nihil mihi obstat, quominus recta pergam in istam sententiam.

CAPUT XII.

Quot modis quædam sint in alio.

XXII. R. ERGO attende pauca quæ restant. A. Profer si quid habes, modo tale sit quod intelligam, libenterque concedam. R. Esse aliquid in aliquo, non nos fugit duobus modis dici. Uno quo ita est, ut etiam sejungi atque alibi esse possit, ut hoc lignum in hoc loco, ut sol in Oriente. Altero autem quo ita est aliquid in subjecto, ut ab eo nequeat separari, ut in hoc ligno forma et species quam videmus, ut in sole lux, ut in igne calor, ut in animo disciplina, et si qua sunt alia similia. An tibi aliter videtur? A. Ista quidem vetustissima sunt nobis, et ab ineunte adolescentia studiosissime percepta et cognita. Quare non possum de his interrogatus, quin ea sine ulla deliberatione concedam. R. Quid illud, nonne concedis, quod in subjecto est inseparabiliter, si subjectum ipsum non maneat, manere non posse? A. Hoc quoque video necessarium: nam manente

subjecto, posse id quod in subjecto est non manere, quisquis diligenter res advertit, intelligit. Siquidem hujus corporis color potest vel valetudinis ratione vel ætate immutari, cum ipsum corpus necdum interierit. Et hoc non peræque in omnibus valet, sed in his in quibus non ut sint ipsa subjecta, ea quæ in subjectis sunt, coexistunt. Non enim ut sit iste paries, paries hoc colore fit, quem in eo videmus; cum etiam si quo casu nigrescat aut albescat, vel aliquem alium mutet colorem, nihilominus tamen maneat paries ac dicatur. At vero ignis si calore careat, ne ignis quidem erit; nec nivem vocare nisi candidam possumus.

.....

CAPUT XIII.

Immortalitas animæ colligitur.

XXIII. ILLUD vero quod interrogasti, quis concesserit, aut cui posse fieri videatur, ut id quod in subjecto est, maneat ipso intereunte subjecto? Monstruosum enim et a veritate alienissimum est, ut id quod non esset nisi in ipso esset, etiam cum ipsum non fuerit possit esse. R. Illud igitur quod quærebamus inventum est. A. Quid narras? R. Id quod audis. A. Jam-ne ergo liquido constat animum esse immortalem? R. Si ea quæ concessisti vera sint, liquidissime: nisi forte animum dicis etiam si moriatur animum esse. A. Nunquam equidem hoc dixerim, sed eo ipso quo interit, fieri ut animum non sit, dico. Nec me ab hac sententia revocat, quod a magnis philosophis dictum est, eam rem quæ quocumque venerit vitam præstat,

mortem in se admittere non posse. Quamvis enim lumen quocumque intrare potuerit, faciat id lucere tenebrasque in se propter memorabilem illam vim contrariorum non possit admittere, tamen extinguitur, locusque ille extincto lumine tenebratur. Ita illud quod tenebris resistebat, neque ullo modo in se tenebras admisit, et sic eis intereundo locum fecit, ut poterat etiam discedendo. Itaque timeo ne mors ita contingat corpori, ut tenebræ loco, aliquando discedente animo ut lumine, aliquando autem ibidem extincto: ut jam non de omni morte corporis securitas sit, sed aliquod genus mortis sit optandum, quo anima ex corpore incolumis educatur, perducaturque ad locum (si est ullus talis locus) ubi non possit extingui. Aut si ne hoc quidem potest, atque in ipso corpore anima quasi lumen accenditur, nec alibi potest durare, omnisque mors est extinctio quædam animæ in corpore vel vitæ, aliquod genus eligendum est quantum homo sinitur, quo idipsum quod vivitur, cum securitate ac tranquillitate vivatur, quanquam nescio quomodo istud possit fieri, si anima moritur. O multum beatos, quibus sive ab ipsis, sive abs quolibet, non esse metuendam mortem, etiamsi anima intereat, persuasum est. At mihi misero nullæ adhuc rationes, nulli libri persuadere potuerunt.

XXIV. R. Noli gemere, immortalis est animus humanus. A. Unde hoc probas? R. Ex iis quæ cum magna cautione, ut arbitror, superius concessisti. A. Nihil quidem me minus vigilanter interroganti tibi meminisse dedisse: sed collige jam ipsam summam, oro te, videamus quo tantis ambagibus pervenerimus, nec me jam interrogares volo. Si enim ea breviter enumeratus es quæ concessi, quonam rursus responsio mea desideratur? An ut moras gaudiorum mihi frustra inferas, si quid boni forte confestim? R. Faciam quod te velle video, sed attende dili-

gentissime. A. Loquere jam, hic sum, quid enecas? R. Omne quod in subjecto est, si semper manet, ipsum etiam subjectum maneat semper necesse est. Et omnis in subjecto est animo disciplina. Necesse est igitur semper ut animus maneat, si semper manet disciplina. Est autem disciplina veritas, et semper, ut in initio libri hujus ratio persuasit, veritas manet. Semper igitur animus manet, nec animus mortuus dicitur. Immortalem igitur animum solus non absurde negat, qui superiorum aliquid non recte concessum esse convincit.

~~~~~

CAPUT XIV.

Excutitur superior syllogismus.

XXV. A. JAM me volo in gaudia mittere, sed duabus aliquantum revocor causis. Nam primum me movet quod circuitu tanto usi sumus, nescio quam ratiocinationum catenam sequentes, cum tam breviter totum de quo agebatur, demonstrari potuerit, quam nunc demonstratum est. Quare me sollicitum facit, quod tandiu quasi ad insidiandum obambulavit oratio. Deinde non video quomodo in animo semper sit disciplina, præsertim disputandi, dum et tam pauci ejus gnari sint, et quisquis eam novit, tanto ab infantia tempore fuerit indoctus. Non enim possumus dicere, aut imperitorum animos, non esse animos; aut esse in animo eam quam nesciant disciplinam. Quod si vehementer absurdum est, restat ut aut non semper in animo sit veritas, aut disciplina illa veritas non sit.

XXVI. R. Vides quam non frustra tantos circuitus

egerit nostra ratiocinatio. Quærebamus enim quid sit veritas, quod ne nunc quidem in hac quadam sylva rerum, omnibus pene callibus oberratis, video nos investigare potuisse. Sed quid facimus? An incœpta omittimus, et expectamus ecquid nobis librorum alienorum in manus incidat, quod huic quæstioni satisfaciatur? Nam et multos ante nostram ætatem scriptos esse arbitror, quos non legimus: et nunc ut nihil quod nescimus opinemur, manifestum habemus, et carmine de hac re scribi, et soluta oratione; et ab iis viris quorum nec scripta latere nos possunt, et eorum ingenia talia novimus, ut nos in eorum litteris quod volumus, inventuros desperare non possimus: præsertim cum hic ante oculos nostros sit ille¹, in quo ipsam eloquentiam quam mortuam dolebamus, perfectam revixisse cognovimus. Ille-ne nos sinet, cum scriptis suis vivendi modum docuerit, vivendi ignorare naturam? A. Non arbitror equidem et multum inde spero, sed unum doleo quod vel erga se, vel erga sapientiam studium nostrum non ei ut volumus, valemus aperire. Nam profecto ille miseretur sitim nostram, et exundaret multo citius quam nunc. Securus enim est, quod sibi jam totum de animæ immortalitate persuasit, nec scit aliquos esse fortasse, qui hujus ignorationis miseriam satis cognoverunt, et quibus præsertim rogantibus non subvenire crudele sit. Ille² autem alius novit quidem pro familiaritate ardorem nostrum, sed ita longe abest, et ita nunc constituti sumus, ut vix ad eum vel epistolæ mittendæ facultas sit. Quem credo jam otio Transalpino perfecisse carmen quo mortis metus excantatus effugiat, et antiqua glacie duratus animæ stupor frigusque pellatur. Sed interim dum ista prove-

¹ Ambrosius, ut videtur, qui libros de officiis scripsit; et cui ad audiendum Augustinum non vacabat ex lib. vi, Conf. cap. i. — ² Forte an Zenobius poetices peritus, de cujus repentina profectioe lib. i de Ordine cap. 7.

niunt, quæ in nostra potestate non sunt, nonne turpissimum est perire otium nostrum, et totum ipsum animum ex incerto arbitrio pendere deligatum.

CAPUT XV.

Veri et falsi natura.

XXVII. UBI est quod Deum et rogavimus et rogamus, ut nobis non divitias, non corporis voluptates, non populares suggestus atque honores, sed animam nostram sequi ipsum quærentibus, iter aperiat? Ita-ne nos deseret, aut a nobis deseretur? R. Alienissimum quidem ab ipso est, ut eos qui talia desiderant deserat. Unde a nobis quoque alienum esse debet, ut tantum ducem deseramus. Quare si placet, repetamus breviter, unde illa duo confecta sint, aut semper manere veritatem, aut veritatem esse disputandi rationem. Hæc enim vacillare dixisti, quominus nos faciat totius rei summa securos. An potius illud quæremus, quomodo esse possit in imperito animo disciplina, quem non possumus non animum dicere? Hinc enim commotus videbare, ut de illis quæ concesseras, dubitare rursus necesse fuerit. A. Imo discutiamus prius illa, deinde hoc quale sit videbimus. Ita enim, ut opinor, nulla controversia remanebit. R. Ita fiat, sed adesto totus atque cautissimus. Scio enim quid tibi eveniat attendenti, dum nimis pendes in conclusionem, et ut jam jamque inferatur expectas, ea quæ interrogantur non diligenter examinata concedis. A. Verum fortasse dicis, sed enitar contra hoc genus

morbi quantum possum: modo jam tu incipe quærerere, ne superfluis immoremur.

XXVIII. R. Ex eo quantum memini veritatem non posse interire conclusimus, quod non solum si totus mundus intereat, sed etiam si ipsa veritas, verum erit et mundum et veritatem interisse. Nihil autem verum sine verita: nullo modo igitur interit veritas. A. Agnosco ista, et multum miror si falsa sunt. R. Ergo illud alterum videamus. A. Sine me paululum considerare, oro te; ne huc iterum turpiter redeam. R. Ergo-ne interisse veritatem verum non erit? Si non erit verum, non ergo interit. Si verum erit, unde post occasum veritatis verum erit, cum jam veritas nulla est? A. Nihil habeo quid plus cogitem atque considerem; perge ad aliud. Certe faciemus quantum possumus, ut docti atque prudentes viri legant hæc, et nostram si qua est, corrigant temeritatem: nam me nec modo nec aliquando arbitror quid contra hoc dicatur, posse invenire.

XXIX. R. Numquidnam ergo dicitur veritas, nisi qua verum est quidquid verum est? A. Nullo modo. R. Numquidnam recte dicitur verum, nisi quod non est falsum? A. Hinc vero dubitare dementia est. R. Num falsum non est quod ad similitudinem alicujus accommodatum est, neque id tamen est cujus simile apparet? A. Nihil quidem aliud video quod libentius falsum vocem. Sed tamem solet falsum dici, etiam quod a verisimilitudine longè abest. R. Quis negat? Sed tamen quod habeat ad verum nonnullam imitationem. A. Quomodo? Non enim cum dicitur junctis alitibus anguibus Medeam volasse, ulla ex parte res ista verum imitatur, quippe quæ nulla sit; nec imitari aliquid possit ea res quæ omnino non sit. R. Recte dicis: sed non attendis eam rem quæ omnino nulla sit, ne falsum quidem posse dici. Si enim falsum est, est: si non est, non est falsum. A. Non ergo dicemus illud de Medea,